

Strategije za poticanje kreativnosti u nastavi povijesti

Rona Bušljeta*

rbusljeta@hrstud.hr

Vjera Brković**

vjera.brkovic@unicath.hr

<https://doi.org/10.31192/np.17.3.12>

UDK: 37.09:930.1

159.954

Pregledni članak / Review

Primljeno: 11. srpnja 2019.

Prihvaćeno: 21. listopada 2019.

Školski sustav 21. stoljeća ima jasno zadanu strukturu odgojno-obrazovnih ciljeva. Kreativni razvoj u toj strukturi zadanog ima vrlo važno mjesto jer je kreativan učenik onaj koji je spreman otkrivati, kritički promišljati i stvarati, što su nužne kompetencije za život i rad u 21. stoljeću. Razvoj i poticanje kreativnosti vezano je uz kogniciju tako da se poučavanje za kreativnost odnosi na poučavanje usmjereno na razvoj kognitivnog mišljenja kod učenika. Nastava povijesti po svojoj složenosti zahtijeva razvoj apstraktnog mišljenja kod učenika, što je nužno za razumijevanje predmetnog sadržaja, ali i preduvjet razvoju kreativnog mišljenja. Da bi učenike poučili zahtjevnom apstraktnom mišljenju i kod njih potaknuli razvoj kreativnog mišljenja potrebno im je, uz korištenje adekvatnih nastavnih strategija, ponuditi različite izazove koji će ih misaono pokretati. Cilj je ovog rada, uz teorijsko razlaganje onoga što podrazumijeva kreativnost općenito te specifično u nastavi povijesti, prikazati značajke kreativnog mišljenja, razložiti ulogu školskog okruženja i nastavnika te dati primjere pitanja i zadataka čija je svrha poticanje kreativnog mišljenja uz primjenu suradničkih strategija.

Ključne riječi: *divergentno mišljenje, kognitivni razvoj, koncepti u nastavi povijesti nastavne strategije, poučavanje za kreativnost.*

* Doc. dr. sc. Rona Bušljeta, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb.

** Vjera Brković, predavač, doktorand, Hrvatsko katoličko sveučilište, Odjel za povijest, Ilica 242, HR-10000 Zagreb.

Uvod

Recentnija istraživanja na području pedagogije i edukacijske psihologije definiraju znanost o učenju tako da je povezuju s interdisciplinarnim istraživanjima unutar različitih znanosti, poput psihologije, pedagogije, računalnih znanosti, filozofije, sociologije, antropologije te ostalih koji se više ili manje dotiču procesa učenja. Tri najvažnije poznate i razrađene teorije učenja su učenje uvjetovanjem, teorija socijalnog učenja i kognitivna teorija učenja.¹ Pokazalo se da niti jedna od njih sama po sebi ne može objasniti sve vrste učenja i preporučiti najbolju strategiju kojom će se ostvarivati kvalitetno poučavanje. Pored toga, različite tendencije i strujanja vezana uz obrazovne reforme i školske sustave uvijek ispočetka otkrivaju da niti jedna teorija, niti jedna strategija i niti jedan pristup, ako je izoliran, sam po sebi nije dovoljno dobar. To na koncu ne začuđuje imaju li se u vidu brojni faktori koji utječu na procese poučavanja i učenja.

Pitanje koje se često nameće te je kod nas aktualizirano provođenjem kurikularne reforme, odnosi se na rasprave trebaju li se škole više usmjeriti razvoju vještina radi rješavanja problema ili samom sadržaju, odnosno temeljnim znanjima i činjenicama. Suvremena istraživanja jasno ističu da pretjerano naglašavanje samo jednog pristupa može vrlo lako ugroziti krajnji cilj poučavanja, a to je nužnost razvijanja svih dimenzija razvoja učeničke osobnosti, o čemu se pri poučavanju mora voditi računa.² Ljudski razvoj dijeli se na tri područja međusobno povezana. To su osobni razvoj ili razvoj ličnosti (promjene osobnosti pojedinca), socijalni razvoj (način na koji se osoba odnosi prema drugima) i kognitivni razvoj (promjene u načinu mišljenja).³ Dakle, već je istaknuto da se sve tri dimenzije razvoja pojedinca moraju pravovremeno i pravilno napredovati, tj. kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj mora biti uravnotežen.⁴

Jedan od načina aktiviranja i ostvarivanja sva tri područja učenja pojedinca kroz proces poučavanja i učenja jest razvoj kreativnog mišljenja. S obzirom da kreativno mišljenje čini najvišu razinu kognitivnih procesa ono, ako ga stavimo u okviru nastave, iziskuje dobro osmišljene nastavne metode i strategije.

1. Teorijske postavke za razumijevanje razvoja kreativnosti u okvirima školskog sustava

Sredinom 20. stoljeća psiholog Joy Paul Guilford razlikuje dvije vrste ljudskog mišljenja – divergentno i konvergentno te smatra divergentno mišljenje osnovnom karakteristikom kreativnosti.⁵ Stoga Guilford zaključuje: što je di-

¹ Usp. Predrag ZAREVSKI, *Psihologija učenja i pamćenja*, Zagreb, Naklada Slap, 2007, 151.

² Usp. Anita WOOLFOLK, *Edukacijska psihologija*, Zagreb, Naklada Slap, 2016, 39.

³ Usp. Zarevski, *Psihologija učenja i pamćenja...*, 154.

⁴ Usp. Robert J. STERNBERG, *Kognitivna psihologija*, Zagreb, Naklada Slap, 2004, 393-401.

⁵ Usp. *isto*, 362.

vergentno mišljenje razvijenije, osoba je kreativnija. Većina autora koja su se bavili problemom kreativnosti i kreativnim mišljenjem slijedi Guildfordove teze te je, prema tim istraživanjima, stvorena okvirna definicija prema kojoj kreativnost označava nov i drugačiji, odnosno originalan pristup u rješavanju nekog problema, odnosno problemskog zadatka. Pored toga, novija proučavanja kognitivnog razvoja učenika ističu potrebu fleksibilnijeg pristupa razvojnim fazama.⁶ Ona se, između ostalog, temelje na tome da nastavnici mogu učenicima pomoći u razvoju sposobnosti formalnog načina mišljenja osmišljavajući i provodeći situacije koje su izazov učenikovu procesu promišljanja i koje otkrivaju nedostatke procesa logičkog zaključivanja, što dovodi do promjena u konačnim rezultatima procesa mišljenja usmjeravaju učenika prema kreativnom mišljenju.⁷

Potreba razvoja apstraktnog mišljenja i logičkog zaključivanja kod učenika, kao viših kognitivnih razina, te njihova povezanost s kreativnim mišljenjem može se opravdati time da je apstraktno mišljenje i logičko zaključivanje preduvjet i podloga za razvoj kreativnosti.⁸ Razumijevanje važnosti apstraktnog mišljenja kao preduvjeta za razvoj kreativnog mišljenja može se pronaći u kognitivističkoj teoriji J. Piageta te u samom tumačenju kognitivnog razvoja. Od četiriju faza kognitivnog razvoja ovdje ćemo navesti i pojasniti zadnje dvije u kojima se posebno ističe razvoj apstraktnog mišljenja i uloga okoline koja oblikuje pojedinca, posebice škole koja treba stvarati poticajno okruženje radi podupiranja kognitivnog razvoja i kreativnog mišljenja.⁹

Razdoblje osnovne škole (viših razreda, 11 godina), prema Piagetu, definirano je tzv. *konkretnim operacijama*, odnosno mentalnim zadaćama koje podrazumijevaju logiku zaključivanja, a time i shvaćanja da se elementi mogu mijenjati ili transformirati, a da pritom zadrže originalne karakteristike. Novije kognitivističke teorije naglašavaju da je tijekom procesa učenja i poučavanja važna spoznaja i razumijevanje da se uz učinkovitu uputu razvoj viših kognitivnih operacija kod djece može pokrenuti, naučiti pa čak i ubrzati. Nadalje, psiholozi savjetuju i daju smjernice kako da se s poučavanjem kod djeteta razvije i potakne apstraktno mišljenje u fazi tzv. *formalnih operacija* koje uključuju mentalne zadatke apstraktnog mišljenja i koordinaciju s većim brojem varijabli. S učenicima u toj razvojnoj fazi koristit ćemo u poučavanju konkretne modele i vizualna sredstva, raditi u manjim cjelinama, omogućiti im više iskustvenih vježbi uz upotrebu vještina koje će poslužiti kao osnova za složenije vještine, poput razumijevanja pročitano i sl.¹⁰ Dakle, strategije koje razvijaju potrebu za

⁶ Usp. Woolfolk, *Edukacijska psihologija...*, 36; Navode se neokognitivističke teorije i imena autora čije nove teorije počivaju na Piagetovim modelima kognitivnog razvoja, ali ne pokušavaju tako strogo dijeliti razvojne faze, priznaju promjene u mišljenju te da djeca tijekom odrastanja razvijaju bolja pravila i strategije za rješavanje problema i za logičko razmišljanje.

⁷ Usp. *isto*, 31.

⁸ Usp. *isto*, 36.

⁹ Usp. *isto*, 39.

¹⁰ Usp. *isto*, 40.

učenjem i stvaralaštvom moraju biti usmjerene na učenika. Drugim riječima, da bismo učenike poučili zahtjevnom apstraktnom, a onda i kreativnom mišljenju, moramo im ponuditi izazove koji će ih pokretati, vodeći pri tome računa o individualnim razlikama učenika.

Razvoj kreativnog mišljenja usko je vezan uz reguliranje procesa vlastitog mišljenja koje se u stručnoj literaturi definira pojmom metakognicije. Dakle, metakognicija je skup vještina koje omogućuju planiranje, provedbu i vrednovanje procesa samostalnog učenja.¹¹ Razvoj metakognitivnih vještina kod učenika može se pratiti putem triju osnovnih metakognitivnih vještina koje reguliraju mišljenje i učenje: planiranje, nadziranje i evaluacija.¹² Važnost poticajnog školskog okruženja u kojemu učenik učeći istražuje i stvara novo znanje postaje presudna za sustavni razvoj metakognitivnih vještina u nastavnom procesu.¹³ Činitelji koji utječu na metakogniciju ovisni su o razvojnim mogućnostima učenika, o vrsti zadataka i o uvježbanosti strategija učenja s kojima su učenici upoznati.¹⁴ Iz dosad navedenog jansa je važna uloga školskog okruženja, ali i nastavnika koji vlastitom kreativnosti i entuzijazmom nalazi motivaciju za nastavne aktivnosti koje potiču razvoj kreativnog mišljenja kod učenika.¹⁵ Nastavnik je pokretač nastavnog procesa i treba motivirati učenike, uključiti ih u nastavni proces, dati inicijativu učenicima, poticati njihovu aktivnu ulogu, slušati i pokušati razumjeti nečiju novu ideju, razvijati tu ideju te uvijek ponuditi više mogućnosti i pristupa u obradi gradiva jer »najveća otkrića u životu dolaze iz potpuno novih odgovora«.¹⁶

2. Kreativnost u nastavi povijesti

Kreativnost u nastavi povijesti, s obzirom na sadržaj predmeta, vezana je uz nužnost poznavanja temeljnih činjenica. Vrlo je važno poznavati historioografske pristupe, znanstvena istraživanja i tumačenja¹⁷ te ih primijeniti u nastavnoj praksi kao izvorišta, didaktičko-metodički prilagođena učenicima. Dakle, povijest kao znanost stavlja naglasak na znanstveno istraživanje proš-

¹¹ Usp. Woolfolk, *Edukacijska psihologija...*, 270-271.

¹² Usp. Sternberg, *Kognitivna psihologija...*, 393.

¹³ Usp. Ladislav BOGNAR, Kreativnost u nastavi, *Napredak*, 153 (2011) 1, 9-20; Sani KUNAC, Kreativnost i pedagogija, *Napredak*, 156 (2015) 4, 423-446; Sternberg, *Kognitivna psihologija...*, 392.

¹⁴ Usp. Dubravka MILJKOVIĆ i dr., *Psihologija obrazovanja*, Zagreb, IEP, 2014, 178.

¹⁵ Usp. Ladislav BOGNAR, Ida SOMOLANJI, Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima, *Život i škola*, 19 (2008) 4, 87-94.

¹⁶ Gordon DRYDE, Jeannette VOS, *Revolucija u učenju*, Zagreb, Educa, 2001, 187.

¹⁷ »Složeni i zahtjevni postupci pri historijskom istraživanju bili bi besmisleni da je historija samo fikcija. Ona doduše jest i imaginacijska konstrukcija, ali ovisi o izvorima koji svjedoče o elementima povijesne zbilje« [Mirjana GROSS, Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti, *Historijski zbornik*, 62 (2009) 1, 165-195, 184].

losti i znanstvenu metodologiju, a povijest kao nastavni predmet u školama prenosi učenicima prošlost utemeljenu na povijesnim izvorima, znanstvenim spoznajama i rezultatima koji su metodički i didaktički prilagođeni psihofizičkim sposobnostima i mogućnostima učenika. U tom pogledu važno je voditi računa i o vrsti i stupnju obrazovanja učenika (osnovna škola, strukovne škole i gimnazije) jer zasigurno nećemo na isti način pristupiti obradi povijesnog sadržaja u osnovnim i srednjim školama.

Dakle, jasno je da odgojno-obrazovne ciljeve i ishode učenja u nastavi povijesti treba realno i razumno postavljati te imati na umu da od učenika ne stvaramo znanstvenika već mu dajemo mogućnost uvida u to kako radi znanstvenik povjesničar, ne punimo mu memoriju samo golim činjenicama nego mu na primjeren i prilagođen način kroz povijesne izvore približavamo prošlost koja onda može utjecati na formiranje njegova mišljenja i stavova.¹⁸

Sadržaji nastave povijesti pružaju velike mogućnosti razvoja kreativnog mišljenja kod učenika. Ostvarivanje spomenutog potencijala nastave povijesti, kako smo već isticali, uvelike ovisi o nastavniku, odnosno načinima na koje nastavnik potiče razvoj kreativnog mišljenja kod učenika. U tom smislu nastavnik bi trebao djelovati tako da:

- a) bude inspirator učenicima, stalno je u pokretu, tj. teži k novom i suvremenijem, efektno pronalazi situacije i sredstva putem kojih potiče učenike da tragaju za nepoznatim;
- b) potiče učenike da pitaju, traži što više povratnih informacija (da uče istražujući, pitajući, odgonetavajući) u raznovrsnim izražajnim formama (usmeno, pisano, grafički), nastoji da diskutiraju, razmišljaju, mijenjaju mišljenja (kad to problemska situacija zahtijeva);
- c) potiče učenike da pronalaze proturječnosti, da tragaju za nepoznatim, uči ih da sami formuliraju probleme i hipoteze, da stalno budu otvoreni za nova kreativna iskustva, da budu svjesni drugih ljudi i da pozitivno reaguju na njihove potrebe, ideje i događaje;
- d) ima osjećaj sigurnosti u neizvjesnosti i toleriranju dvosmislenosti, ima jasnu koncepciju cilja i bira realistička sredstva za njegovo postizanje itd.¹⁹

Nastavne strategije, načini rada za poticanje kreativnosti vezane su uz kogniciju²⁰ tako da se poučavanje za kreativnost odnosi na poučavanje usmjereno

¹⁸ Usp. Marijana MARINOVIĆ, *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014, 20-22.

¹⁹ Usp. Marko STEVANOVIĆ, *Modeli kreativne nastave*, Rijeka, Andromeda, 2003, 49; Renata JUKIĆ, *Metodički stil i takt nastavnika kao poticaj kreativnosti učenika*, *Pedagoška istraživanja*, 10 (2010) 2, 291-305.

²⁰ Usp. Woolfolk, *Edukacijska psihologija...*, 234; Kognicija se može definirati kao skup vještina kojima se pojedinac služi da bi usvojio informacije i primijenio stečena znanja.

na razvoj kognitivnog mišljenja i ponašanja kod učenika.²¹ Drugim riječima, kreativno poučavanje odnosi se na kreativne pristupe u radu da bi učenje bilo zanimljivije i sadržaji bili bliži učenicima te iziskuje aktivan zajednički rad nastavnika i učenika te učenika međusobno.

U nastavi povijesti postoje beskonačne mogućnosti za zadaće koji omogućavaju učenicima da budu više ili manje kreativni i uspješni u pronalaženju drugačijeg odgovora na otvorena pitanja. Poznavanje povijesnih činjenica tada postaje bitno i smisljeno jer je preduvjet kreativnom mišljenju da učenici imaju šire znanje o činjenicama i pojmovima te da razumiju te činjenice i predodžbe u širem kontekstu.²² Dakle, povijesni sadržaji mogu biti izazov za mentalne kreacije u smislu donošenja originalnih argumentiranih zaključaka, kao i pronalaženju inovativnih rješenja u nekim problemskim situacijama.

Konceptualno znanje,²³ koje podrazumijeva poznavanje općih načela, metoda, struktura postavlja temelj razvoju kreativnosti. Poznavanje veza, općih načela, struktura i obrazaca omogućuje učeniku organiziranje i strukturiranje informacija, što je jedan od osnovnih preduvjeta kreativnog mišljenja. Konceptualno znanje u nastavi povijesti veže se uz povijesne koncepte, a to su apstrakcije, odnosno generalizacije nužne za tumačenje i razumijevanje prošlih događaja, procesa i pojava.²⁴ Pri tome je uloga nastavnika da različitim aktivnostima i tipovima zadaća pomogne učenicima u savladavanju konceptualnih znanja. Poželjno je da nastavnik formulira poticajna pitanja (primijenjena pitanja) koja zahtijevaju teoretiziranje, iznošenje primjera, donošenje sudova, maštanje, razumijevanje povijesnog konteksta i sl. Drugim riječima, za razvoj kreativnog mišljenja nužno je osmišljavanje pitanja i zadaća te aktivnosti kojima se od učenika očekuje upotreba poznatih informacija radi oblikovanja nečega novog i inovativnog. Primjeri pitanja i zadaća za poticanje razvoja kreativnog mišljenja su, primjerice: *izmisli, kreiraj, konstruiraj, planiraj, oblikuj hipotezu ili teoriju*, dok bi aktivnosti usmjerene na razvoj kreativnosti kod učenika bile npr. izrada plakata, slikovnog materijala (karikature, stripa, fotografije), pisanja eseja, manjeg istraživačkog rada i sl.

²¹ Usp. Mira ČUDINA-OBRAĐOVIĆ, *Nadarenost. Razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Zagreb, Školska knjiga, 1991, 21.

²² Usp. Suzanne DONOVAN, John D. BRANSFORD, *How Students Learn. History, Mathematics and Science in the Classroom*, National Research Council, 2005, 23-29.

²³ Razumijevanju važnosti konceptualnog znanja pridonijela je revidirana Bloomova taksonomija koju su osmislili Anderson i Krathwohl, a njihova taksonomska tablica svojevrsan je alat za oblikovanje i klasifikaciju odgojno-obrazovnih ishoda. Revidirana Bloomova taksonomija povezuje dvije dimenzije kognitivnog područja. U tom je pogledu taksonomskom tablicom povezano šest razina kognitivnih procesa (zapamtiti, razumjeti, primijeniti, analizirati, vrednovati, stvarati) te četiri kategorije znanja (činjenično, konceptualno, proceduralno i metakognitivno).

²⁴ Prema kurikulumu nastave povijesti (ožujak, 2019.) u hrvatskim školama se tijekom poučavanja i učenja povijesti naglasak stavlja na razvoj vještina uz uporabu tehničkih koncepata: vrijeme i prostor; uzroci i posljedice, kontinuiteti i promjene, rad s povijesnim izvorima, povijesna perspektiva te usporedba i sučeljavanje [Kurikulum nastave povijesti, *Narodne novine*, 27 (2019) 4-6].

Možemo zaključiti da kreativno mišljenje iziskuje nastavne strategije usmjerene na aktivnu ulogu učenika koji u interakciji s nastavnikom istražujući uči i učenjem istražuje, osmišljava, mašta, stvara.²⁵ Samo se takvim pristupom (»učenik-istražitelj prošlosti«) u nastavi povijesti može poticati divergentno mišljenje i uz njega vezana kreativnost.²⁶

3. Pitanja i zadaci za poticanje kreativnosti u nastavi povijesti uz primjenu suradničkih strategija

Planiranje nastave, između ostalog, uključuje svakodnevno odlučivanje koje strategije koristiti s obzirom na postavljeni cilj i ishode, sadržaj, različitosti među učenicima, ali i nastavnikovo viđenje uspješnog procesa poučavanja.²⁷ Iako u hrvatskoj pedagoškoj literaturi postoji neujednačenost o nekim didaktičko-metodičkim terminima, možemo kazati da su nastavne strategije ukupnost odnosa utemeljenih na pojedinačnoj i simultanoj primjeni oblika, metoda i sredstava nastavnog rada.²⁸ S obzirom na složenost procesa poučavanja i učenja, nije moguće sa sigurnošću utvrditi koje bi nastavne strategije bile najuspješnije za poticanje procesa kreativnosti kod učenika. Međutim, pođemo li od toga da kreativna nastava podrazumijeva proces poučavanja i učenja u kojem učenik zajedno s nastavnikom dolazi do neobičnih rješenja i u kojoj učenik aktivno sudjeluje, postaje jasno da nastavne strategije trebaju biti usmjerene prema onome što podrazumijeva suradničko učenje.

²⁵ Usp. Woolfolk, *Edukacijska psihologija...*, 288. U nastavnoj praksi istraživačka nastava i uz nju vezana kreativnost nije ništa novo jer je već početkom 20. stoljeća opisana struktura istraživačkog učenja koje se kao strategija modificirala od strane različitih autora, ali svi polaze od istoga, da je istraživačko učenje usmjereno na učenika te da nadilazi »tradicionalne« oblike nastave.

²⁶ Usp. Ivo RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Učenik – istražitelj prošlosti. Novi smjerovi u nastavi povijesti*, Zagreb, Školska knjiga, 2001, 27.

²⁷ Usp. Vladimir POLJAK, *Didaktika*, Zagreb, Školska knjiga, 1984, 112.

²⁸ Usp. Stevanović, *Modeli kreativne nastave...*, 85; Postoje i druge definicije nastavnih strategija u našoj pedagoškoj literaturi. Tako se nastavne strategije određuju kao osmišljena kombinacija nastavnih metoda i postupaka koje vode aktivnoj participaciji učenika u ostvarenju postavljenih ciljeva učenja (Mijo CINDRIĆ, Dubravka MILJKOVIĆ, Vladimir STRUGAR, *Didaktika i kurikulum*, Zagreb, IEP, 2010) ili kao skup postupaka za poučavanje nastavnih sadržaja (Stjepko TEŽAK, *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1996).

Tablica 1. Smjernice oblikovanja zadaća i aktivnosti za poticanje kreativnog mišljenja i kreativnosti²⁹

PRIMJER 1. Razvoj kreativnog mišljenja	PRIMJER 2. Razvoj kreativnosti
<p>1. <i>Kako razviti vještine koje potiču učenike na promišljanje (prihvaćajte i potičite divergentno mišljenje)</i></p> <p>a) Navesti nekoliko ključnih problemskih pitanja iz nastavne teme koje treba potkrijepiti primjerima tako da rasprava neće biti apstraktna (povijest se odvija uvijek u definiranom prostoru i vremenu). Poput: Zašto je važna povijest? Je li srednji vijek uistinu bio mračan?</p> <p>b) Potaknuti učenike na argumentiranu raspravu tako da svaki dio rasprave djelomično odgovara na postavljena problemska pitanja vezana za temu. Učenike se može potaknuti na raspravu pitanjima poput: Što misliš...? Jesi li čuo/la...? Smatraš li...?</p> <p>c) Tijekom rasprave u razredu pitajte: »Zna li tko drugi način gledanja na ovo pitanje?«</p> <p>d) Osigurajte učenicima mogućnost izbora u temama za projekte ili načine prezentacije (pisani, govorni, vizualni ili grafički, potpomognut tehnologijom).</p> <p>2. <i>Kako potaknuti kreativno mišljenje</i></p> <p>a) Kad god je to moguće, koristite tehniku oluje ideja (<i>brain-storming</i>).</p> <p>b) Modelirajte kreativno rješavanje problema sugeriranjem neobičnih rješenja za odgovor na postavljena pitanja.</p> <p>a) Potaknuti učenike da odgode prihvaćanje neke ideje kao rješenja problema dok ne razmotre sve mogućnosti.</p> <p>3. <i>Tolerirajte razilaženja u mišljenju</i></p> <p>a) Tražite od učenika da uvažavaju različita mišljenja.</p> <p>b) Omogućite učenicima da pokažu inicijativu, ali ne da ugrožavaju drugoga.</p> <p>4. <i>Potičite učenike da vjeruju vlastitim prosudbama</i></p> <p>a) Kad učenici postave pitanje na koje misle da mogu sami odgovoriti, ponovno preoblikujte ili razjasnite pitanje i uputite ga ostalim učenicima.</p>	<p>1. <i>Kreativne aktivnosti u sklopu obrade nastavnih sadržaja</i></p> <p>a) Vrste aktivnosti, a posebice one vezane za samostalan i suradnički oblik rada, postaju prilika za učenje i stjecanje iskustva učenja te potiču osoban razvoj i samoostvarenje. Metode učenja u nastavi povijesti koje bi se, s obzirom na svrhu, ciljeve i očekivane ishode učenja, mogle izdvojiti su: razgovor, diskusija, debata.</p> <p>b) Aktivnosti koje mogu pridonijeti razvoju kreativnosti, npr. izrada plakata, slikovnog materijala (karikature, stripa, fotografija), izrada lenti vremena, kronoloških i usporednih tablica, zemljovida, shema, dijagrama, grafikona, pisanja eseja, manjeg istraživačkog rada i sl.</p> <p>c) Kreativni oblici izražavanja, poput pisanje pisama, govora, dnevnika, pjesmi, novinskih članaka i intervjuja; igranje uloga i igre koje uključuju donošenje odluka, organiziranje tematskih izložbi.</p> <p>d) Prikupite materijale za plakate ili za izradu različitih predmeta (modela) koji će učenicima približiti ono što obrađuju a vezano uz pojedino razdoblje. Npr. papir, bakrenu žicu, tkaninu, perle, sjemenke, pribor za crtanje, glinamol i sl.</p> <p>e) Povezati se s kulturnim institucijama (posjet muzejima, izložbama, predstavama i sl.). Osigurajte im prigode za prikazivanje vlastitih plakata, prezentacija, pisanje sastavaka, istraživanje informacija iz različitih izvora, analizu i vrednovanje izvora, prezentiranje različitih vrsta uradaka uz pomoć informacijske i komunikacijske tehnologije</p> <p>2. <i>Naglasite da svatko može biti kreativan na svoj način</i></p> <p>a) Izbjegavajte djela velikih umjetnika ili izumitelja opisivati kao neka nedostižna nadljudska postignuća.</p> <p>b) Ističite primjere kreativnih umova kroz povijest: A. Einsteina, N. Teslu, L. da Vincija, M. Curie, V. van Gogha... i brojne druge.</p>

²⁹ Usp. Woolfolk, *Edukacijska psihologija...*, 291. Primjere iz nastave povijesti dale su autorice članka iz vlastitog nastavnog iskustva i rada.

U priručnicima za nastavnike postoje modeli i smjernice načina poticanja kreativnosti uz suradničke strategije. Najčešće ti modeli i smjernice uključuju interakciju, divergentno mišljenje, proširen razgovor (različite strane u raspravama) i razvoj učeničkih vještina – poput objašnjavanja, ispitivanja, elaboriranja, propitkivanja, argumentiranja, sinteze i sl.³⁰ Modeli i smjernice po kojima se mogu uvježbati metode suradničkog učenja nastavniku daju vrlo važnu ulogu voditelja u tom procesu. On treba osmisлити ciljeve i ishode učenja te prilagoditi tome sadržaj i načine rada. Primjerice, ako nastavnik organizira suradničko učenje koristeći metodu rada s povijesnim tekstom, kao zadatak može dati učenicima da samostalno pročitaju tekst i formuliraju cjelovita pitanja koja se odnose na taj tekst. Da bi učenici to mogli moraju imati razvijene vještine povezivanja poznatog s nepoznatim, donošenja prosudbi i pronalaznje alternative, što im onda razvija kreativno mišljenje.³¹

Važno je spomenuti i didaktičke sustave koje Poljak smatra nastavnim strategijama,³² a koje su vezane uz nekoliko razrađenih i poznatih principa za poticanje kreativnosti i divergentnog mišljenja uz primjenu suradničkih strategija za kreiranje problemsko-stvaralačkih zadataka.³³

Tablica 2. Metode problemske nastave³⁴

<p>PROBLEMSKO ČITANJE: učenik oabire činjenica, »dekodira« tekst, pronalazi relevantne uzročno-posljedične veze da bi mogao odgovoriti na pitanje uz tekst.   Primjer povijesnog teksta: »Car Hirohito, objava bezuvjetne predaje Japana na radiju 14. kolovoza 1945.«   1. Na što misli car Hirohito ovom objavom?</p>
<p>Problemsko izlaganje: uključuje problemska pitanja i zadatke koji podrazumijevaju prošireni istraživački rad, u pitanju je aktivna obrada nastavnog gradiva (zajednički rad nastavnika i učenika). Primjer problemskog pitanja: 1. Je li upotreba atomske bombe od strane SAD u ratu protiv Japana bila ratni zločin?</p>
<p>Heuristički razgovor: nastavnikovo pitanje pokreće učenike u otkrivanju novog. Pitanjima se traži analiza, sinteza, usporedba, indukcija, dedukcija, klasifikacija, generalizacija i sl. Primjer pitanja: 1. Analiziraj razloge japanske vlasti za bezuvjetnu predaju.   2. Usporedi mogućnosti i trošak invazije Japana za obje zaraćene strane.   3. Obrazloži kult žrtve u Japanu i suočavanje s odgovornošću za vlastite ratne zločine.</p>
<p>Istraživačka metoda: primjenjuje se i u procesu stjecanja novih znanja, tj. na satima obrade novog gradiva. Učenik samostalno prolazi sve faze karakteristične za problemsko učenje. On samostalno istražuje i usvaja nastavni sadržaj.   Primjer dodatnog zadatka: Da bi učenici lakše mogli istražiti zadano i odgovoriti na problemska pitanja uputiti ih da pogledaju kraći isječak dokumentarnog filma o Hirošimi.³⁵</p>

³⁰ Usp. Ludger BRÜNING, Tobias SAUM, *Suradničkim učenjem do uspješne nastave*, Zagreb, Naklada Kосinj, 2008, 85; Conal FURAY, Michael J. SALEVOURIS, *The Methods and Skills of History*, USA – Illinois, H. Davidson, Inc. Wheeling, 2000, 11-17.

³¹ Usp. Brünig, Saum, *Suradničkim učenjem do uspješne nastave...*, 156.

³² Usp. Poljak, *Didaktika...*, 144-155.

³³ Usp. Stevanović, *Modeli kreativne nastave...*, 18.

³⁴ Usp. Stevanović, *Modeli kreativne nastave...*, 216. Primjere primjene metode problemske nastave dale su autorice članka iz vlastitog nastavnog iskustva i rada.

³⁵ Prijedlog za dodatni zadatak (http://www.youtube.com/watch?v=_rHrV2QhArA).

Učenik u procesu kreativnog rada dolazi do novih podataka, otkriva među njima veze i odnose, traži nove načine rješavanja problema, stječe nova znanja i otkriva nove pojave i zakonitosti. Misaona aktivnost koja dovodi do novih otkrića i originalnog rješenja nekog problema čini ono što se naziva kreativnim mišljenjem.

Tablica 3. Primjer nastavnih strategija (oblici, metode, nastavna sredstva) za razvoj kreativnosti³⁶

Primjeri nastavnih strategija za razvoj kreativnosti	Poticanje kreativnosti uz suradničke strategije
<p><i>Primjer 1.</i> Rad s povijesnim tekstom (metodički prilagođen učenicima):</p> <p>a) Odudara li pisani tekst povijesnog izvora od govornog jezika učenika?</p> <p>b) Razumije li se smisao pročitano?</p> <p>c) Imaju li učenici potrebno predznanje za razumijevanje teksta?</p> <p>d) Postoje li dodatne upute kao pomoć pri razumijevanju?</p>	<p>1. Recipročno čitanje (vježba za čitanje s razumijevanjem i pisanje samostalnog problemskog pitanja).</p> <p>a) Paziti na težinu teksta, namijenjeno za teže tekstove.</p> <p>b) Učenik individualno pročita tekst i napiše svoje problemsko pitanje, u paru razmijeni i raspravi pitanja.</p> <p>c) Zajedno, kao grupa, formiraju najbolje problemsko pitanje vezano uz obrađeni tekst.</p> <p>1. Izvijestiti i parafrazirati (učenici, podijeljeni u manje grupe, odgovaraju na pitanja uz tekst te razmjenjuju rezultate rada svoje grupe te se oblikuje razredni zaključak.</p> <p>2. Umetnuti i ispraviti pogreške (učenici na primjeru obrade teksta mogu dobiti predložak zadatka s nadopunjavanjem ili zadatak s odgovorima točno/netočno).</p>
<p><i>Primjer 2.</i> Frontalno prenijeti znanje na način da ga učenici mogu uklopiti u svoje mentalne strukture.</p>	<p><i>Prekidanje predavanja i uvođenje suradničkih faza</i></p> <p>1. Samostalno razmišljati – razmijeniti u paru.</p> <p>2. Korištenje tzv. »govornih kartica«, intervju a i sl.</p>
<p><i>Primjer 3.</i> Obraditi i prenijeti znanje (poticati i strukturirati raspravu).</p>	<p><i>Primjeri tzv. »slagalica«: partnerska, brzinski duet, grupna slagalica</i></p> <p>Svaki član grupe dobije dio materijala koji će učiti cijela grupa. Učenik tada postaje »stručnjak« za svoj dio i onda to znanje mora prenijeti drugim članovima skupine.</p>
<p><i>Primjer 4.</i> Strukturirati proces rješavanja problema i stvaranja mišljenja: Zadati strukturirani zadatak znači da on sadrži sve podatke:</p> <p>a) o cilju, b) sadržaju i c) metodama.</p>	<p><i>Grupna analiza:</i></p> <p>Učenici rade u parovima u suradničkoj grupi od četiri člana koja je okupljena da bi istražila određeni zadatak.</p>

³⁶ Usp. Brüning, Saum, *Suradničkim učenjem do uspješne nastave...*, 167; Woolfolk, *Edukacijska psihologija...*, 329-333.

<p><i>Primjer 5.</i> <i>Memorirati znanje</i></p> <p>a) Učenicima pripremiti kartice s osnovom za formiranje uzajamnog ispitivanja, u osnovu početka pitanja ubacit će sadržaj koji su učili.</p> <p>b) Koristiti tzv. mehanička pitanja: služe za provjeravanje i pamćenja podataka, to su upitne zamjenice ili prilozni: tko, što, kako, kada, gdje i sl.</p>	<p><i>Uzajamno (recipročno) ispitivanje:</i> učenici rade u parovima ili trijadama, te međusobno postavljaju i odgovaraju na pitanja o gradivu. Primjeri kako formirati pitanja. Npr. Kako biste upotrijebili... da...? Koje su prednosti i nedostaci...? Objasni zašto...? Objasni kako...? Zašto je važno? Što mislite da uzrokuje...? Što možete zaključiti o ...? Argumentiraj svoj odgovor itd.</p>
---	--

Unatoč ovim primjerima moramo istaknuti da nije moguće definirati koje bi to nastavne strategije bile najuspješnije u poticanju i razvijanju kreativnosti učenika u nastavi povijesti. Međutim, važno je imati na umu da bi učenje povijesti za učenika trebalo biti izazovno i poticajno jer samo takvo učenje može potaknuti želju učenika za otkrivanjem i stvaranjem. Razvijanje kreativnog mišljenja zahtijeva aktivnu ulogu učenika u procesu poučavanja i učenja putem samostalnog formuliranja vlastitih ciljeva učenja te planiranja njihova ostvarivanja odabiranjem onih metoda i strategija koje najbolje odgovaraju njegovu stilu učenja. Osim toga, učenika treba navoditi da spozna i primjenjuje različite načine procjenjivanja, ispravljanja i prilagođavanja vlastitog rada te da bude spreman na stalno učenje i stvaranje nečega novog i originalnog.

Zaključak

Kreativnost je jedna od najvažnijih kompetencija nužnih za život i rad u 21. stoljeću. Novije kognitivističke teorije ističu mogućnost poticanja razvoja viših kognitivnih procesa kod djece odabirom i primjenom odgovarajućih načina poučavanja i učenja. Stoga nije teško zaključiti da veliku odgovornost za stvaranje i razvijanje stvaralačkih potencijala pojedinca imaju škola i nastavnici. U pedagoškoj literaturi nerijetko se pronalazi povezivanje pojmova suvremena škola, kreativan nastavnik i razvoj kreativnosti učenika. Pri tome se ističe da je jedna od uloga škole poticati samopouzdanje i samostalnost učenika dopuštanjem učenicima da misle i djeluju na drugačiji način, dok je uloga nastavnika osmišljavati i provoditi strategije kojima je cilj poticati maštu, znatiželju i intuiciju učenika.

Nastava povijesti ima veliki potencijal za razvoj kreativnosti budući da učenje o događajima, pojavama i procesima koji su utjecali na razvoj čovječanstva nerijetko za učenika nerijetko može biti uzbudljiva potraga za novim spoznajama, zanimljivo putovanje i nezamjenjivo iskustvo otkrivanja vlastitih korijena i identiteta, proces razumijevanja i prihvaćanja drugačijih stavova i vrijednosti te inspiracija za stvaranje bolje sadašnjosti i budućnosti. Uz pomoć povijesti kao nastavnog predmeta učenike se može potaknuti na više kognitivne procese,

poput analiziranja, sintetiziranja, uspoređivanja i vrednovanja različitih informacija, uočavanje i kritiziranje iskrivljenih gledišta te pronalaženje kreativnih i originalnih načina rješavanja problema koristeći se različitim metodama (čitavanja, pisanja, demonstriranja i sl.). Ostvarenje navedenih potencijala nastave povijesti zahtijeva i kreativnog nastavnika koji će upotrebom različitih strategija učenja, među kojima su, između ostalog, učenje otkrivanjem i rješavanjem problema, interaktivno učenje te suradničkim oblicima učenja omogućiti učenicima kreativan razvoj, rast i rad.

Rona Bušljeta* – Vjera Brković**

Strategies for Stimulating Students' Creativity in Teaching and Learning History

Summary

The school system of the 21st century has a clearly defined structure of educational goals. Among these educational goals creative development has a very important place because the creative student is the one who is willing to discover, critically think and create. Each of aforementioned competences are necessary for life and work in the 21st century. The development and encouragement of creativity is related to cognition, so the teaching of creativity is closely connected with development of cognitive thinking. Teaching and learning history by its complexity requires the development of abstract thinking in students, which is necessary to understand the subject matter, but also abstract thinking presents the precondition for the development of creative thinking. In order to teach students a demanding abstract thinking and encourage the development of creative thinking, they need to be exposed, through the use of appropriate teaching strategies, to the various challenges that will trigger them. The aim of this paper is to present the theoretical background of what constitutes creativity in general and specific in history teaching, to present the features of creative thinking, to disclose the role of school environment and teachers, and to provide examples of assignments for students whose purpose is to encourage creative thinking by applying collaborative strategies.

Key words: cognitive development, concepts in history teaching, divergent thinking, teaching for creativity, teaching strategies.

(na engl. prev. autorice članka)

---

* Rona Bušljeta, Assis. Prof., University of Zagreb, University Department of Croatian Studies, Address: Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: rbusljeta@hrstud.hr.

** Vjera Brković, Lecturer, PhD candidate, Catholic University of Croatia, Department of History, Address: Ilica 242, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: vjera.brkovic@unicath.hr.